

Юридичні науки

УДК 305-055.2

Щемур Ельвіра Русланівна

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Щемур Ельвира Руслановна

студент

Інститута прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Shchemur Elvira

Student of the

Institute of Prosecutor's Office and Criminal Justice of the

Yaroslav Mudryy National Law University

Науковий керівник:

Харитонова Олена Володимирівна

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ДОМАШНЄ НАСИЛЬСТВО І ПАНДЕМІЯ COVID-19:

ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

ДОМАШНЕЕ НАСИЛИЕ И ПАНДЕМИЯ COVID-19:

ВЫЗОВЫ И РЕШЕНИЯ

DOMESTIC VIOLENCE AND THE COVID-19 PANDEMIC:

CHALLENGES AND SOLUTIONS

Анотація. В статті здійснюється аналіз статистичних даних щодо домашнього насильства в Україні в період 2017-2020 рр. та акцентується увага на впливі пандемічних викликів на ситуацію з домашнім насильством; здійснюється огляд світових практик реагування на зростання рівня домашнього насильства під час пандемії COVID-19; аналізуються бар'єри, з якими стикаються жертви домашнього насильства; пропонуються окремі шляхи профілактики та протидії домашньому насильству.

Ключові слова: домашнє насильство, Стамбульська конвенція, гендерно чутливий підхід, гендерно сліпий підхід, гендерно обумовлене насильство, бар'єри у доступі до правосуддя, вплив COVID-19 на права жінок.

Аннотация. В статье проводится анализ статистических данных по домашнему насилию в Украине в период 2017-2020 гг. и акцентируется внимание на влиянии пандемических вызовов на ситуацию с домашним насилием; осуществляется обзор мировых практик реагирования на рост уровня домашнего насилия во время пандемии COVID-19; анализируются барьеры, с которыми сталкиваются жертвы домашнего насилия; предлагаются отдельные пути профилактики и противодействия домашнему насилию.

Ключевые слова: домашнее насилие, Стамбульский конвенция, гендерно чувствительный подход, гендерно слепой подход, гендерно обусловленное насилие, барьеры в доступе к правосудию, влияние COVID-19 на права женщин.

Summary. The article analyzes the statistics on domestic violence in Ukraine in the period 2017-2020 and focuses on the impact of pandemic challenges on the situation with domestic violence; a review of global practices in response to rising levels of domestic violence during the COVID-19 pandemic; the barriers

faced by victims of domestic violence are analyzed; separate ways of prevention and counteraction to domestic violence are offered.

Key words: *domestic violence, Istanbul Convention, gender-sensitive approach, gender-blind approach, gender-based violence, barriers to access to justice, impact of COVID-19 on women's rights.*

Актуальність теми визначається зростанням рівня домашнього насильства протягом останніх років, а також різким сплеском домашнього насильства у зв'язку з пандемією COVID-19 та низькою активністю реагування правоохоронних органів на повідомлення про подібне насильство.

У ході дослідження було проаналізовано: статистичні дослідження та звіти, реалізовані за підтримки Координатора проєктів ОБСЄ в Україні, Фонду ООН у галузі народонаселення, дослідження Аналітичного центру Асоціації жінок-юристок України «Юрфем», роботи К.Б. Левченко, О.О. Дудорова, М.І. Хавронюка, О.В. Харитонової, О.О. Уварової тощо.

Було виявлено, що з введенням карантинних заходів через пандемію коронавірусу **існуюча проблема з домашнім насильством загострилася. Зокрема, жертви домашнього насильства зіткнулися з такими бар'єрами у захисті своїх прав:** недоступність притулків для жінок, що постраждали від домашнього насильства; відмови поліцейських прибувати на виклики щодо домашнього насильства через заборони, викликані карантинном; самоізоляція жертв разом з кривдниками, що поставило їх у ситуацію повної залежності та безперервного контролю з боку партнера та унеможливило здатність звернутися по допомогу до інших людей чи відповідних інституцій.

Мета дослідження: перевірити за допомогою статистичних даних гіпотезу щодо зростання рівня домашнього насильства під час пандемії COVID-19; дослідити причини недостатнього реагування державних

правоохоронних органів на випадки домашнього насильства; з'ясувати стан реагування судів на домашнє насильство, проаналізувати низький пріоритет, що суди надають справам щодо домашнього насильства, і низьку здатність суддів розпізнавати домашнє насильство та користатися правовими інструментами попередження та боротьби з ним; розкрити зміст головних принципів Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, що здатні закласти дієвий механізм протидії домашньому насильству.

Виклад основного матеріалу: Домашнє насильство може мати різні прояви, серед яких законодавець в ч. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 виділяє фізичне, сексуальне, економічне, психологічне насильство.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

В інформаційній кампанії «Розірви коло», яка є частиною масштабної програми Фонду ООН у галузі народонаселення «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні» та має на меті підтримати процес зміцнення національних механізмів запобігання і реагування на гендерно зумовлене насильство, зазначається, що фізичне насильство може проявлятися, якщо постраждалу особу: б'ють чи штовхають; не випускають з власного дому або не пускають до нього; погрожують позбавити життя чи навмисно створюють ситуації, які можуть становити загрозу здоров'ю та безпеці; змушують до вживання алкоголю чи

наркотиків; позбавляють їжі, перешкоджають відпочинку чи сну; проти волі переміщують в межах однієї держави або за кордон із застосуванням сили, погроз чи обману [3].

Голова правління БО «Позитивні жінки» Олена Стрижак повідомила, що за інформацією ПРООН у 2018 р. фізичному домашньому насильству в Україні піддавалося понад 1,8 млн жінок. З кожним роком шокуюча статистика щодо насильства вдома невпинно зростає. За офіційними даними унаслідок домашнього насильства у 2017 р. загинуло близько 600 українських жінок. У 90% випадків це насильство чоловіків щодо жінок [4].

Фізичне насильство є видом домашнього насильства, через яке жінки найчастіше звертаються до правоохоронних органів, адже ідентифікують його краще за будь-який інший вид насильства. За даними Українського інституту соціальних досліджень, лише близько 30% жінок вважають образи та приниження проявом насильства. При цьому 50% респонденток упевнені, що побої – це насильство [5].

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, що включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, у тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності.

Катерина Шуневич, керівниця Аналітичного центру Асоціації жінок-юристок України «ЮрФем», зазначає, що, у широкому значенні слова, під сексуальним насильством слід розуміти зґвалтування, сексуальне рабство, примусове оголення, приниження сексуального характеру та інші дії сексуального характеру [6].

Суспільні стереотипи щодо сексуального насильства полягають у тому, що воно вважається результатом дій кривдника, який є незнайомим для потерпілої особи, але насправді сексуальне насильство часто відбувається саме з боку постійного партнера.

За даними дослідження насильства над жінками в Україні, що було проведено під керівництвом ОБСЄ у 2019 р., 3,65 мільйона жінок пережили фізичне й/або сексуальне насильство, вчинене інтимним партнером і 3,58 мільйона жінок пережили фізичне й/або сексуальне насильство, вчинене іншою, ніж партнер, особою [7].

В інформаційній кампанії «Розірви коло» зазначається, що сексуальне насильство може виявлятися у: зґвалтуванні; примусі до небажаних сексуальних контактів; дотиках до інтимних частин тіла жертви проти її волі; примусі до сексу з іншими людьми; примусі до збочених форм сексуальних відносин; примусі працювати в порно-індустрії чи секс-бізнесі; примусі до вагітності або абортів; примусі до спостереження за статевим контактом кривдника [3].

Економічне насильство – форма домашнього насильства, що включає умисне позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, залишення без догляду чи піклування, перешкоджання в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, заборону працювати, примушування до праці, заборону навчатися та інші правопорушення економічного характеру

Економічне насильство може проявлятися в: обмеженні у доступі до власних коштів чи забороні використовувати власні кошти так, як жертва вважає за потрібне; пошкодженні особистого майна потерпілої; позбавленні або перешкодженні у доступі до їжі, житла, майна; обмеженні у

можливості працевлаштування, забороні навчатися чи працювати; примушенні до жебрацтва; шантажуванні [3].

Наприклад, нерідко трапляється, що у родині власність та ресурси контролюються лише чоловіком, а жінка та її досвід вважаються чимось другорядним, додатковим, сферою обслуговування потреб «годувальника сім'ї». А найгіршим є те, що постраждалі особи часто не розуміють, що над ними вчиняється економічне насильство, не усвідомлюють протиправності таких дій і не роблять жодних кроків для подолання прикрої ситуації.

Психологічне насильство – це форма домашнього насильства, що включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи. Насильством також є свідоме ігнорування потреб та почуттів тих членів сім'ї, які залежні від людини та потребують догляду, як-от дітей чи людей старшого віку.

Психологічне насильство має багато різних проявів: газлайтинг – форма психологічної маніпуляції, метою якої є змусити жертву сумніватися в адекватності свого сприйняття навколишньої дійсності, ставлячи під сумнів власну пам'ять та розсудливість; сталкінг – прояв психологічного насильства, за якого кривдник переслідує жертву в реальному житті і онлайн та нав'язливо вимагає її уваги; шантаж – залякування погрозою викрити або розголосити з певною метою факти, відомості, які можуть скомпрометувати, зганьбити жертву; цькування – насильство, пов'язане з дією на психіку, що наносить психологічну травму шляхом словесних образ або погроз,

переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість; маніпулювання – різновид соціального впливу, який використовується для прихованого впровадження в психіку жертви цілей, бажань, намірів, відносин або установок маніпулятора, які не збігаються з актуально існуючими потребами жертви, тобто приховане управління людьми та їх поведінкою. І цей список далеко не є вичерпним.

Результати дослідження насильства над жінками, проведеного ОБСЄ в Україні, демонструють, що станом на 2019 р. психологічне насилля – це найпоширеніший вид насильства над жінками і становить 65% від усіх випадків домашнього насильства (для порівняння сексуальне насилля – 49%, а фізичне – 35%) [7].

Небезпека психологічного насильства полягає і в тому, що це найбільш прихована форма насилля. Його найскладніше розпізнати та довести.

Важливо також зазначити, що усі види насильства, які зазначені в ч.3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. тісно взаємопов'язані і найчастіше одна форма домашнього насильства передує іншій, так наприклад, фізичне насильство слідує одразу після психологічного, економічне включає в себе психологічне, а сексуальне дуже часто не можливе без фізичного тощо.

Особливість домашнього насильства полягає у тому, що воно відбувається у колі близьких одне одному людей (родичів, членів сім'ї), які пов'язані між собою тісними зв'язками: шлюбними, інтимними, кровними, емоційними, спільним побутом тощо. Як правило, домашня тиранія відбувається поза сторонніми очима, тому і свідків проявів насильства або немає взагалі, або ними є члени родини.

Згідно даних ОБСЄ 75% жінок в Україні, починаючи з 15 років і старше, стикалися з якоюсь із форм домашнього насильства, а це 11,25 мільйонів українок [7].

При цьому, за даними Міністерства соціальної політики, протягом 2019 р. зафіксовано понад 130 тис. звернень громадян з приводу домашнього насильства, що на 15 % більше у порівнянні з аналогічним періодом 2018 р., з них 88 % – від жінок, 10 % – від чоловіків. Від дітей надійшло 1055 звернень [8].

Як бачимо, кількість офіційних звернень до державних органів з приводу домашнього насильства разюче відрізняється від цифри, що показує загальну кількість його жертв.

У 2019 р. відсоток жінок, що у віці від 18 до 74 років після найсерйознішого інциденту насильства безпосередньо зверталися до поліції, є таким: фізичне насильство, вчинене нинішнім партнером – 7%; фізичне насильство, вчинене попереднім партнером – 12%; фізичне насильство, вчинене іншою, ніж партнер, особою – 19%; сексуальне домагання – 1%; переслідування – 11% [7].

Статистика свідчить, що дуже низький відсоток постраждалих звертається за допомогою до державних органів, а більше ніж 50% жінок взагалі нікому не розповідають через сором чи страх осуду. У 2019 р. 24% жінок вважали, що жертва сама винна у будь-якому виді домашнього насильства, яке над нею вчиняється, а ще 51% – згодні з тим, що для чоловіка важливо показувати дружині чи партнерці, що він головний у їхніх стосунках [7].

У 2020 р. з уведенням карантинних обмежень через COVID-19 показники домашнього насильства різко зросли. Міністерка соціальної

політики Марина Лазебна зазначила, що кількість звернень з приводу домашнього насильства зросла на 66% [9].

Домініка Стояноска, керівниця Офісу ООН Жінки в Україні, стверджує, що кількість дзвінків на гарячу лінію по запобіганню домашнього насильства від початку карантину зросла на 30%, натомість Катерина Павліченко, заступниця міністра внутрішніх справ стверджує, що зростання кількості випадків виклику патрульної поліції не було [10].

За результатами аналітичного дослідження “Вплив COVID-19 на права жінок в Україні”, яке провела Асоціація жінок-юристок України “Юрфем”, дохід майже 40% опитаних жінок зменшився. Хоча рівень доходів знизився як у жінок, так і у чоловіків, жінки під час карантину і надалі продовжували отримувати на 20% менше, ніж чоловіки. Серед інших негативних наслідків пандемії – зростання випадків домашнього насильства. Понад 40% опитаних, які повідомили про домашнє насильство, до карантину такого досвіду не мали. Окрім цього, дослідження показало, що жінки відчували більше навантаження через необхідність поєднувати хатню роботу та піклування про інших членів родини з професійними обов’язками – понад 56% опитаних жінок вказали, що такі умови негативно впливали на їхню професійну діяльність під час карантину [11].

Таким чином ми бачимо, що жінки через пандемію COVID-19 опинилися у дуже вразливому становищі. В багатьох юрисдикціях спостерігається непропорційний вплив пандемії на певні групи, зокрема на ті, що вже є маргіналізованими та вразливими у суспільстві [12].

Саме тому увага до вразливих груп під час пандемії має бути посилена, а це означає, що проблема захисту жінок від домашнього насильства набуває особливої актуальності.

Опитування соціологічної групи «Рейтинг» показало, що під час ізоляції жінки виконують більше домашньої роботи, а чоловіки більше часу витрачають на сон, алкоголь, секс і спорт [13].

Також пандемія коронавірусу оголила низку таких проблем:

- шелтери для жінок, які постраждали від домашнього насильства, є лише у обласних центрах та великих містах, і відсутність транспортного сполучення між містами робить їх недоступними для жінок;
- іноді поліцейські відмовляються прибути за викликом щодо домашнього насильства у зв'язку з карантинними заборонами;
- жертва опиняється під повним контролем насильника без можливості просити про допомогу.

За оцінками ООН та правозахисних організацій, режим самоізоляції став каталізатором сплеску домашнього насильства у всьому світі. Саме тому має сенс розглянути заходи для захисту жінок, що їх запроваджують в інших країнах. Наприклад, в Канаді вирішили не зачиняти на карантин притулки для жінок, які постраждали від насильства. В такий спосіб держава намагається захистити жінок, надавши їм цілодобовий доступ до захисту. У Франції притулки для постраждалих жінок настільки переповнені, що їх поселяють в готелях або навіть в спеціально орендованому житлі. На Канарських островах жінки можуть використовувати спеціальний СМС-код «Mask-19», який викликає поліцію. В Сполученому Королівстві поліція звернулась до поштарів та кур'єрів із проханням повідомляти про будь-які ознаки домашнього насильства, які вони можуть помітити під час своєї роботи [14].

В МВС України тим часом звітують, що запустили чат-бот #ДійПротиНасильства в месенджері Telegram, щоб допомогти жертвам насильства якнайшвидше отримати кваліфіковану допомогу. Чат-бот може не

лише викликати екстренні служби, а й допомогти зв'язатись зі спеціалістами з безоплатної правової допомоги, а також проконсультувати щодо інших органів та установ, до яких може звернутися жертва [14].

Також наразі можна говорити, що ситуація з міжміським транспортним сполученням налагоджується, проте, видається, було б доцільно розвивати програми для відкриття притулків для жінок, постраждалих від домашнього насильства, у маленьких містах та сільських місцевостях, аби зробити притулки максимально доступними.

Також окремої уваги у боротьбі проти домашнього насильства заслуговують соціальні мережі. Представниці канадської благодійної організації Canadian Women були вражені кількістю скарг на домашнє насильство у період самоізоляції. Ця благодійна організація записала навчальний ролик, в якому жінка розмовляє з подругою за допомогою відеозв'язку, а за нею видно спину чоловіка. В ході бесіди жінка розповідає звичайний рецепт і намагається не змінювати голос, проте ледь стримує сльози, а потім непомітно для свого співмешканця подає сигнал подрузі про те, що їй потрібна допомога, показавши долоню потім загнувши великий палець і закриши його іншими, зігнувши руку в кулак. Обличчя іншої жінки одразу змінюється, вона розуміє, що її подруга страждає від домашнього насильства [15].

Відео набуло великої популярності в різноманітних соціальних мережах, зокрема в Інстаграм, ТікТок та Фейсбук. Багато користувачів відмітили, що цей жест дійсно ефективний. Після цього в соціальних спільнотах почали з'являтися нові пости про домашнє насильство та прохання про допомогу.

Це вказує на те, що соціальні спільноти можуть бути ефективним способом боротьби проти домашнього насильства, і державні правоохоронні

органи також могли б використовувати їх для допомоги у боротьбі з цим явищем.

Отже, пандемія коронавірусу загострила проблему домашнього насильства у світі, і українське суспільство не залишилося обіч цього тренду. Рівень домашнього насильства в Україні стрімко зростає, а небезпечною тенденцією є те, що жертви найчастіше не довіряють державним органам та рідко звертаються до патрульної поліції чи до судів по допомогу.

Катерина Левченко, Урядова уповноважена з гендерної політики, вважає, що потерпілі можуть не звертатися по допомогу, бо не впевнені, що поліцейські приділять проблемі достатньо уваги в умовах карантину. Альона Кривуляк, координаторка напрямку гарячих ліній громадської організації «Ла Страда» зазначає, що половина абоненток гарячих ліній по боротьбі з домашнім насильством попередньо набирала 102, однак залишилася не задоволена діями поліцейських. Жінки з різних областей стверджують, що бувають ситуації, коли дільничні відмовляються приходити до родини через карантин, або патрульні поліцейські, приїхавши на виклик, починають тиснути на жінку, мовляв таке в родині трапляється, вона сама може розібратися зі своїм чоловіком/партнером, говорять, що кривдника нікуди подіти, невже жінці не шкода виганяти його на вулицю тощо.

Натомість поліцейські мають діяти відповідно до ч.1 ст. 10 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в якій визначені повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також відповідно до ч. 7 та ч.16 ст. 1 цього ж Закону стосовно кривдника можна застосувати обмежувальний або терміновий заборонний припис відповідно.

Обмежувальний припис – захід тимчасового обмеження прав чи покладення обов’язків на особу, яка вчинила домашнє насильство, спрямоване на забезпечення безпеки постраждалої особи. Обмежувальний припис видається судом на строк від 1 до 6 місяців за заявою постраждалої особи або її представника. Терміновий заборонний припис – захід протидії домашньому насильству, спрямований на негайне припинення домашнього насильства, усунення небезпеки для життя і здоров’я постраждалих осіб та недопущення продовження чи повторного вчинення такого насильства. Застосовується до кривдника не більше, ніж на 10 днів. Ідеться про негайне припинення домашнього фізичного насильства. Він полягає в обмеженні кривдника, що вчиняє домашнє насильство, доступу до житлового приміщення, де проживає жертва. Терміновий заборонний припис виноситься за заявою постраждалої особи, а також за власною ініціативою працівників Національної поліції України за результатами оцінки ризиків. Згідно з ним забороняється вхід та перебування в місці проживання (перебування) постраждалої особи та контакт з нею. Кривдник повинен залишити місце проживання (перебування) постраждалої особи.

За словами Катерини Павліченко, заступниці міністра внутрішніх справ, протягом першої половини 2020 р. до поліції надійшла 101 тис. викликів щодо домашнього насильства. Натомість, відповідно до повідомлення відділу комунікації Національної поліції України за цей же період, до адміністративної відповідальності за домашнє насильство притягнуто 34 тис. осіб, направлено до суду понад 470 кримінальних проваджень та винесено понад 11 тис. заборонних приписів. Як бачимо, Національною поліцією було відкрито та доведено до кінця провадження у менш ніж половині випадків домашнього насильства (близько 46 тис. справ проти 101 тис. повідомлень про домашнє насильство), а це може означати те,

що більше половини справ намагаються закрити за згодою сторін, або навіть не відкривати відповідних проваджень і вмовити потерпілу вирішити «сімейну справу» разом з кривдником.

Таким чином, як бачимо, незважаючи на прямі вказівки законодавства щодо того, які дії має виконувати Національна поліція для припинення домашнього насильства та попередження більш тяжких кримінальних правопорушень, бувають випадки, коли патрульні поліцейські не реагують належним чином на випадки насилля та переконують постраждалих, що це родинна справа і доречніше було б вирішити її без залучення державних органів.

Дослідження, що було проведено правозахисним центром "Ла Страда" спільно з Женевським центром демократичного контролю за сектором безпеки (DCAF) у співпраці з Національною школою суддів України, Академією прокуратури України та Національною поліцією в період з квітня 2016 р. до лютого 2017 р., показало, що в Україні більше 10% прокурорів, 11% суддів, 12% представників поліції вважають, що в певних випадках застосовувати силу або бити партнерку є прийнятним; 77% прокурорів, 81% поліцейських, 84% суддів вважають, що у випадку домашнього насильства найважливішим є не покарання кривдника і на захист потерпілих, а саме примирення в родині. Відповідно до даних опитування, 60% респондентів вважають, що випадки, про які інформують постраждалі від домашнього насильства, є удаваними, неправдивими, а 39% респондентів також вважають, що домашнє насильство є приватною справою [16].

Як бачимо, домашнє насильство толерується працівниками державних органів, і вони не поспішають застосовувати покарання щодо кривдника.

Як зазначають науковці, у Верховному Суді з'явилася доволі тривожна тенденція відмови у відкриті касаційного провадження за касаційного

скаргою прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження судом апеляційної інстанції, щодо справ, які стосуються злочинів, пов'язаних з домашнім насильством. Типова аргументація відмови у касаційній скарзі прокурора виглядає таким чином: «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» прирівнюється виключно до ознак складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК «Домашнє насильство», і якщо ознаки складу ст. 126-1 КК не встановлені (зокрема, систематичність), суд у задоволенні скарги відмовляє [17].

У 41% випадків суд відмовляє у виданні обмежувального припису. Приймаючи рішення про відмову у задоволенні заяви про видачу обмежувальних приписів, суди посилались на ту обставину, що заявники не надали підтвердження того, що випадок домашнього насильства був внесений до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Така аргументація суду є неправомірною [18].

Мали місце також випадки, коли судді оцінювали випадки домашнього насильства не як домашнє насильство, а як: «вирішення сімейного спору щодо участі батька у вихованні дитини», «хуліганські дії», які мають розглядатись в рамках інших проваджень, «конфлікт» або «неправильна поведінка» тощо.

При винесенні судових рішень судді найчастіше посилаються на національне законодавство у сфері сімейного права, зокрема захисту батьківських прав, а так само у сфері житлового права. Часто, приймаючи рішення, судді надають більший пріоритет захисту сімейних та житлових прав заінтересованої особи, ніж захисту права заявника не страждати від домашнього насильства, оцінюючи його/її безпеку [18].

При цьому ЄСПЛ у справах щодо домашнього насильства застосовує зовсім іншу практику, ніж українські суди, спираючись на принцип 4-Р

(Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies) – попередження нових випадків, забезпечення захисту й підтримки постраждалих і надання їм послуг, притягнення кривдників до відповідальності, скоординовані політики, які забезпечують комплексний інтегрований підхід – цей підхід закріплено у Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та про боротьбу з цими явищами (Стамбульській конвенції). Саме принцип 4-Р є тим міжнародним стандартом, який дозволяє ефективно боротися з домашнім насильством і який, на жаль, не імплементований у правові практики України.

Нещодавно ЄСПЛ виніс перше рішення проти України у справі щодо домашнього насильства «Левчук проти України» Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що Україною порушено позитивні зобов'язання захисту прав людини на повагу до приватного життя [19].

У даному рішенні суд зауважив, що, відхиляючи позов жінки про виселення колишнього чоловіка, національні суди продемонстрували нездатність провести всебічний аналіз ситуації та оцінити ризик майбутнього психологічного та фізичного насильства щодо заявниці та дітей, ба більше – тривалість судового провадження наражала їх на ризик подальшого насильства. ЄСПЛ констатував, що така відповідь судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідає позитивному зобов'язанню держави забезпечити ефективний захист заявниці від домашнього насильства [19].

Серед іншого Суд акцентував увагу і на заключних зауваженнях Комітету ООН з питань ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW) щодо 8-го періодичного звіту України у березні 2017 року, де комітет висловив стурбованість глибоко вкоріненими у політичному дискурсі, медіа та суспільстві патріархальними установками та дискримінаційними

стереотипами щодо ролей та обов'язків жінок та чоловіків у сім'ї, що відображується у нерівності жінок та чоловіків у публічному соціально-політичному просторі і є першопричинами насильства щодо жінок [19].

Думається, що міжнародні стандарти протидії гендерній дискримінації та доступу жінок до правосуддя мають бути центром розбудови державних політик.

У резолюції Парламентської асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) № 2054 (2015) «Рівність та недискримінація у доступі до правосуддя» підкреслюється, що доступ до правосуддя – це властивість верховенства права і фундаментальна вимога демократичного суспільства. Разом з тим, у згаданій резолюції ПАРЄ зауважується, що, не дивлячись на важливу роль доступу до правосуддя в ефективному здійсненні прав людини, доволі часто даний доступ обмежується як юридичними, так і практичними перешкодами. Окремий пункт даної резолюції (п. 6) присвячений питанням доступу жінок до правосуддя. ПАРЄ закликає держави активізувати свої зусилля по усуненню правових, соціальних, економічних, культурних бар'єрів у доступі жінок до правосуддя і з цією метою:

- підписати та/чи ратифікувати Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, якщо вони ще цього не зробили;
- провести поглиблений аналіз впливу гендерних питань на доступ до правосуддя, зокрема, шляхом збору гендерно-дезагредованих даних (тобто даних з урахуванням розподілу за гендерною ознакою) і адаптувати гендерно-чутливі політики, з урахуванням конкретних бар'єрів, з якими стикаються жінки у доступі до правосуддя [20].

Дослідники вважають, бар'єри для жінок у доступі до правосуддя пов'язані з питаннями гендерної чутливості та гендерної сліпоті.

Гендерно чутливий підхід – це усунення гендерної нерівності з урахуванням особливостей досвіду та потреб жінок та чоловіків. Даний підхід вимагає уваги до різних ролей та очікувань, що пред'являє суспільство до жінок і чоловіків, з урахуванням соціокультурного, економічного та політикоправового контексту. Такий підхід необхідний, щоб подолати усталені практики гендерної дискримінації.

Гендерно сліпий підхід – це нерозпізнавання того, що соціокультурні ролі жінок та чоловіків «приписані», «покладені» на них в процесі соціалізації та інкультурації суспільством і культурою, а не навечно закорінені у їхній біологічній природі. Там, де привілеї або обмеження прикріплені до гендеру, гендерно сліпий підхід не досягає сутнісної рівності [20].

Вбачається, що наразі в системі боротьби з домашнім насильством діє гендерно сліпий підхід, через що постраждалі часто не отримують необхідної допомоги від держави та залишаються у беззахисному становищі наодинці з кривдником. Тож, незважаючи на те, що в українському законодавстві закладено механізми боротьби з домашнім насильством, вони є недостатньо дієвими, адже статистика останніх років показує, що рівень домашнього насильства продовжує зростати, а Національна поліція, прокуратура та суди головною метою вбачають не покарання кривдника та захист постраждалої особи, а примирення родини. Подолати гендерну сліпоту можливо завдяки використанню широкого потенціала міжнародних інструментів захисту від гендерної дискримінації. Зокрема, Стамбульська конвенція (Конвенція РЄ про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами) здатна закласти дієві принципи боротьби з домашнім насильством.

Як міжнародний договір про права людини Стамбульська конвенція розглядає насильство щодо жінок як форму гендерно-обумовленої дискримінації. Це зобов'язує держав-учасниць згідно з міжнародним правом прав людини припинити будь-які форми дискримінації та гарантувати субстантивну рівність жінок та чоловіків [21].

Мета Стамбульської конвенції – нульова толерантність до домашнього насильства. Системність норм конвенції покладає на державу позитивні зобов'язання щодо забезпечення дієвого механізм захисту від усіх форм насильства щодо жінок та домашнього насильства. За конвенцією держава має попереджувати виникнення домашнього насильства, працювати зі стереотипами, що є в суспільстві щодо домашнього насильства, забезпечувати належний захист та підтримку постраждалим від домашнього насильства тощо. З цією метою Конвенцією Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами визначаються види правопорушень, що характеризуються як насильство проти жінок. Країни, що ратифікують Конвенцію, мають криміналізувати такі порушення: психологічне насильство (Ст. 33); переслідування (сталкінг) (Ст. 34); фізичне насильство (Ст. 35); сексуальне насильство, включаючи зґвалтування (Ст. 36); примусовий шлюб (Ст. 37); жіноче обрізання (Ст. 38); примусовий аборт (Ст. 39); примусова стерилізація (Ст. 39). Конвенція також постановляє, що сексуальне домагання (харасмент) має бути суб'єктом «кримінальних чи інших законодавчо визначених санкцій» (Ст. 40). А, окрім цього, включає статтю про злочини, здійснені в ім'я так званої «честі» (Ст.42)

Конвенція захищає право всіх людей на вільне від насильства життя та забороняє всі види дискримінації жінок, яка виявляється у відмінному ставленні до них без об'єктивного та обґрунтованого виправдання.

Рівноправність між жінками та чоловіками як за законом так і на практиці займає центральне місце в припиненні насильства стосовно жінок. Ратифікація Стамбульської конвенції дозволила би експертам Ради Європи контролювати, як Україна виконує взяті на себе зобов'язання, також Україна матиме право вимагати посилення відповідальності для кривдників українських громадян за кордоном. Крім того, це дає можливість вимагати відповідальності для кривдників-українців, які переховуються за кордоном.

Отже, як бачимо Стамбульська конвенція пропонує для держав-учасниць основи для розбудови стратегій щодо запобігання домашньому насильству, а також встановлює дієвий механізм покарання кривдників та принципи захисту постраждалої особи.

Висновки. В Україні спостерігається зростання рівня домашнього насильства. Майже у 90% випадків жертвами цього явища є жінки, а з введенням карантинних заходів через поширення коронавірусної хвороби ситуація з домашнім насильством погіршилася, адже постраждалі опинилися на самоізоляції з кривдниками. Національна система по боротьбі з цим негативним явищем не дієва; 77% прокурорів, 81% поліцейських, 84% суддів вважають, що у випадку домашнього насильства найважливішим є не покарання кривдника і захист прав потерпілих, а примирення у родині, тому вони приймають гендерно сліпі рішення, які не здатні захистити постраждалих від домашнього насильства. Допомогти у розбудові ефективних політик протидії домашньому насильству може ратифікація Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, яка розвиває стратегії інтеграції політик і пропонує найвищий рівень захисту жертв гендерно-обумовленого насильства.

Література

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001. № 25-26. Ст. 131.
2. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» в редакції від 12.07.2017 р. // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018. № 5. Ст. 35. Зі змін., внесеними Законом України № 2671-VIII від 17.01.2019 р., ВВР, 2019. № 18.
3. Розірви коло. Види насильства. URL: <https://rozirvykolo.org/vidi-nasilstva/>
4. Фізичному домашньому насильству в Україні піддаються понад 1,8 млн жінок. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/2588861-soroku-ponad-18-miljona-ukrainok-poterpaut-cerez-domasne-nasilstvo.html>
5. Фізичне насильство URL: <https://www.facebook.com/lastradaukraine/posts/1998023096941431/>
6. Сексуальне насильство: визначення, відповідальність і юридична практика. URL: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni-rubriki/legal-advice/sexualne-nasylstvo.html>
7. Добробут і безпека жінок. Дослідження насильства над жінками в Україні. Проведено під керівництвом ОБСЄ // Україна. Результати дослідження. 2019. URL: <https://www.osce.org/uk/secretariat/440318?download=true>
8. Україна на шляху до подолання домашнього та гендерно зумовленого насильства. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/kozhna-5-zhinka-v-ukrayini-stikayetsya-z-tiyeyu-chi-inshoyu-formoyu-nasilstva-yuliya-sokolovska>
9. «Протидія та запобігання домашньому насильству в Україні: реалії та виклики сьогодення» [у рамках Всеукраїнської інформаційної кампанії

- «16 днів проти насильства»]. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/19354.html>
10. «Пандемія всередині пандемії». Як карантин в Україні впливає на домашнє насильство. URL: <https://hromadske.ua/posts/pandemiya-vseredini-pandemiyi-yak-karantin-v-ukrayini-vplivaye-na-domashnyie-nasilstvo>
11. Вплив COVID-19 на права жінок в Україні. Аналітичний центр «Юрфем», UNDP Ukraine // ПРООН в Україні, 2020
12. Особливості функціонування судів в умовах пандемії COVID-19: жовтень 2020: [Базовий посібник]. Київ: Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, 2020. 58 с.
13. Емоції і поведінка українців на карантині. Спеціальний проєкт. URL: http://ratinggroup.ua/research/ukraine/emocii_i_povedenie_ukraincev_na_karantine_specialnyy_proekt.html
14. Жертви карантину: як у боротьбі із домашнім насильством допомагають TikTok та Telegram. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/karantyn-domashnye-nasylstvo/30559570.html>
15. Тайный жест о помощи женщины, ставшей жертвой домашнего насилия. URL: [https://www.cosmo.ru/stars/news/11-06-2020/taynnyy-zhest-o-pomoshchi-zhenshchiny-stavshey-zhertvoy-do](https://www.cosmo.ru/stars/news/11-06-2020/taynnyy-zhest-o-pomoshchi-zhenshchiny-stavshey-zhertvoy-domashnego-nasiliya)
16. Центр прав людини ZMINA. URL: https://zmina.info/news/bilshe_10_suddiv_prokuroriv_ta_policejskih_vvazha_jiut_domashne_nasilstvo_prijnjatnim-2/
17. Харитоновна О., Тітко І. Злочин, пов'язаний з домашнім насильством: правові проблеми і практичні рекомендації. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analytics/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats

18. Судовий розгляд справ про видачу обмежувального припису у справах домашнього насильства: міжнародні стандарти та огляд національної практики. Київ, 2020.
19. Харитонова О. Суд і гендер: ЄСПЛ виніс перше рішення проти України щодо домашнього насильства. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/sud-i-gender-yespl-vynis-pershe-rishennya-proty-ukrayiny-shhodo-domashnogo-nasylstva/>
20. Харитонова О. В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар’єри // Вісник Асоціації кримінального права України. 2020. № 1(13). С. 29-60. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/204746>
21. Харитонова О.В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник / О. В. Харитонова. Харків: ТОВ «Видавництво “Права людини”», 2018. 344 с.
22. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
23. Уварова О., Дайнеко К. Захист прав жінок: юридичні інструменти забезпечення гендерної рівності в Україні : навчальний посібник / О. О. Уварова, К. К Дайнеко. Харків, 2019. 116 с.
24. Левченко К. Гендерне тяжіння. Харків: Фоліо, 2019. 189 с.